

POVIJEST KOSOVA U 20. STOLJEĆU IZ PERA SREDNJO-EUROPSKOG POVJESNIČARA

Štěpánek, Václav (2011.) *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo. Kosovská otázka ve 20. století. (Jugoslavija - Srbija - Kosovo. Kosovsko pitanje u 20. stoljeću)* Brno: Masarykova univerzita, 471 str.

Kosovo (službeni naziv: Republika e Kosovës) – država površine 10.908 km² nalazi se između Srbije i Albanije. Bez značajnije industrije, ekonomije i temeljnih resursa, Kosovo je od velikog značaja za Srbe isto kao i za Albance. Na prvi pogled postavlja se pitanje zašto? Zašto tako "nebitan" prostor igra tako važnu ulogu u povijesnoj, kulturnoj i sociološkoj povijesti Srbije, Albanije, bivše Jugoslavije, Balkana i nakon što je Kosovo 2008. godine proglasilo neovisnost, cijele Europe? Odgovor na ova i mnoga druga pitanja pruža monografija češkog povjesničara i stručnjaka za Balkan Václava Štěpáneka. On u prvom izdanju knjige *Jugoslavija – Srbija – Kosovo. Kosovsko pitanje u 20. stoljeću* piše o najvažnijem i najturbulentnijem razdoblju u povijesti Kosova od formiranja takozvane Prizrenske (Albanske) lige i velikog iseljavanja koncem 19. i početkom 20. stoljeća do pojave političkog pluralizma i autonomije početkom 1990-ih. Štěpánekova knjiga nastoji riješiti takozvani kosovski problem 20. stoljeća, suživot većinskog albanskog i manjinskog srpskog stanovništva. U knjizi su uglavnom prikazani napor komunističke vlasti u rješavanju kosovskog pitanja, ali i položaj Kosova u Kraljevini Jugoslaviji te tokom Drugoga svjetskog rata. Prije prikaza knjige potrebno je ukazati na samog autora koji je napisao više knjiga, eseja i znanstvenih članaka na temu kosovskog pitanja i/ili šireg balkanskog konteksta.¹ Dr. sc. Václav Štěpánek (rođen

1959.) radi na Odsjeku za slavenske studije Filozofskog fakulteta Masarykova sveučilišta gdje predaje književnost, kulturu i modernu povijest južnoslavenskih naroda. Usporedno istražuje povijest Balkana u 19. i 20. stoljeću, Kosova i raspada Jugoslavije, povijest književnosti južnih Slavena, te pojedine etnološke aspekte Balkana (stočarstvo, naselja itd.). Václav Štěpánek također je autor dvanaest knjiga o povijesti moravskih naselja.

Uz mnoštvo sekundarne literature, dokumentaraca, memoara i internetskih podataka autor je koristio i neobjavljene arhivske izvore.

Evropa, Balkán a Skandinávie Brno: Masarykova univerzita. Str. 299-304; Štěpánek, Václav (2010.) „Problém kolonizace Kosova a Metochie v letech 1918–1945.“ *Studia historica Brunensia*, Brno: Masarykova univerzita, 57(2): 77–105; Štěpánek, Václav (2009.) „Vznik kosovsko-metochijské autonomie a problémy jejího rozvoje do roku 1966.“ *Slovanské historické studie*, Praha – Brno: Historický ústav AV ČR, 34(1): 95–126; Štěpánek, Václav (2008) „Nezávislost nebo autonomie. Politický boj o nový status Kosova a jeho vliv na destabilizaci Makedonie.“ *Studia macedonica. Sborník referátů přednesených na 4. česko-makedonské konferenci ve dnech 10. až 13. června 2007 v Brně*. Brno: Společnost přátel jižních Slovanů v České republice. Str. 270–281; Štěpánek, Václav (2007.) „Osídla etnofiletismu: Srbská pravoslavná církev v zajetí kosovského mýtu.“ *Studia historica brunensia*, Brno: Masarykova univerzita 53(1): 117–133; Štěpánek, Václav (2005.) „Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku.“ *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století*. Brno: Maticе moravská a Maticе srbská. Str. 65–91; Štěpánek, Václav (1999.) *Zápisky z doby bombardování*. Brno: Společnost přátel jižních Slovanů.

¹ Štěpánek, Václav (2011.) „Ruská velmocenská politika na Balkáně v 90. letech 20. století.“ *Evropské areály a metodologie (Rusko, střední*

Od više relevantnih arhiva spomenut ćemo Arhiv Jugoslavije, Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova, te Arhiv Srbije i fond Centralnog komiteta saveza komunista Srbije iz razdoblja 1963.-1990. kojim se najviše služio. Václav Štěpánek koristio se i objavljenim arhivskim izvorima, poput onih u *Jugoslavija 1918 - 1988* koje su objavili Branko Petranović i Momčilo Zečević. Zatim *Tematskom zbirkom dokumenata* (Beograd, 1988.) o komunističkom otporu tijekom Drugoga svjetskog rata. Arhivske dokumente o prvim poslijeratnim godinama Druge Jugoslavije odabrao je Slobodan Nešović u knjizi *Stvaranje nove Jugoslavije 1941 - 1945* (Beograd, 1981.). Prilično važan izbor objavljenih arhivskih dokumenata knjiga jest onaj Jovana P. Popovića, bivšeg ravnatelja Arhiva Srbije, *Dokumenti za istoriju Jugoslavije: Četvrta sednica CK SKJ – Brionski plenum* (Beograd, 1999.). Pero Šimić uredio je Štěpánekovu knjigu *Raspeto Kosovo* (Beograd, 2006.). Od znanstvenih radova, uz mnoštvo domaće literature, Štěpánek se koristio studijama anglo-američke, zapadnoeuropske, albanske i češke historiografije. Iz perspektive državljanina Češke Republike i stanovnika Europske unije, autor prepoznaje povijest Kosova u širem kontekstu povijesti Jugoslavije. Za razliku od većine zapadnoeuropskih autora, Štěpánek izbjegava idealizaciju bilo jedne bilo druge strane. On u ovoj knjizi jasno elaborira problem koristeći se znanstvenim metodama i kritičkim osvrtom. Rad je podijelio u nenumerirane tematske jedinice koje su podijeljenje u niže naslove i podnaslove.

U prvoj cjelini nakon uvoda, „Kosovo a Metohija na početku 20. století: Obyvatelstvo a jeho migrace“ („Kosovo i Metohija na početku 20. stoljeća: stanovništvo i iseljavanje“) autor piše o kontekstu nastanka takozvane Prizrenske lige 1878. godine čij je cilj bio spriječiti podjelu albanskog etničkog prostora nakon Berlinskog kongresa. Etnička, religijska i sociološka struktura kosovskog stanovništva

na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće također je prikazana u ovom dijelu.

„Kosovská otázka a království Srbů, Charvatů a Slovinců“ („Kosovsko pitanje u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca“) naslov je druge cjeline u kojoj je prikazano međuratno razdoblje. Indikativna i zanimljiva činjenica jest broj stanovnika na području Kosova i Metohije² 1939. godine. Od 654.017 stanovnika njih 222.190 (34,4 posto) bili su slavenskog podrijetla, dok albanskog, turskog i romskog 422.827 (65,6 posto) (Štěpánek, 2011.: 77).

Slijedi cjelina „Druhá světová válka na Kosovu“ („Drugi svjetski rat i Kosovo“) u kojoj se obrađuje razdoblje kada je Kosovo bilo podijeljeno na njemačku i talijansku okupacijsku zonu. Godina 1945. bila je prekretnica jer tada Kosovo dobiva svoju autonomiju. Te godine donesen je zakon o uspostavi i organizaciji Autonomne Kosovsko-metohijske oblasti s nacionalnim odborom na čelu. U poglavlju „Vznik Kosovske autonomie“ („Uspostava kosovske autonomije“) autor raspravlja o nekoliko ideja i dilema vezanih uz navedene događaje.

Nakon toga idu cjeline „Autonomie pod obručí státní bezpečnosti“ („Autonomija pod obručem državne sigurnosti“) i „Kosovská každodennost a její úskalí“ („Opasnosti u svakodnevnom životu na Kosovu“). U zanimljivom potpoglavlju „Akce shromažďování zbraní“ („Pokušaj oduzimanja oružja“), Štěpánek se osvrće na razdoblje 1954.-1966. i neuspjeli pokušaj razoružanja kosovskih Albanaca kojima je oružje oduvijek bilo dijelom identiteta. Čitatelj može pronaći mnogo zanimljivih podataka u poglavlju „Demografické ukazatele a problémy“ („Demografska obilježja i problemi“) vezanih uz porast albanskog stanovništva. Dramatične promjene u odnosu

² Vidi više u: Mihailović, Kosta (2011.) *Kosovo and Metohija: past, present, future: papers presented at the International Scholarly Meeting held at the Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade, March 16-18, 2006*. Beograd: Srpska akademija znanosti i umjetnosti, 211.

Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije prema albanskoj manjini opisuje poglavlje „Broinské plénum“ („Brijunski plenum“) nazvano prema četvrtom plenarnom sastanku CK SK Jugoslavije, održanom 1966. godine u Hotelu Istra na Brijunima. Događaj svjedoči o političkom padu Aleksandra Rankovića koji je do tada smatran nasljednikom Tita. Naravno, bih istaknuo poglavlje „Do deseti let se vystéhuji všichni Srbové...“ („U roku deset godina iselit ćemo sve Srbe...“) u kojemu se autor referira na razdoblje eskalacije tenzija i šovinizma prema srpskoj i crnogorskoj manjini ranih 1950-ih.

Osma cjelina „Ideologizované princípy etnické dominance“ („Ideološka načela etničke dominacije“) nudi analizu etničkih sukoba iz svake od vladajućih perspektiva prema trima razdobljima: 1. Od 1945. do 1966. godine prema albanskom mišljenju karakterizira srpska dominacija. U tom vremenu entitet je sekundaran, odnosno mnogo važnija je podjela društva na prijatelje i neprijatelje komunističkog režima; 2. Od 1966. do 1987. godine srpsko i crnogorsko stanovništvo smatra se diskriminiranim iz nekoliko razloga i perspektiva; 3. Od 1987. godine započinju pritisak i restrikcije na nastalu kosovsku autonomiju (Štěpánek, 2011.: 215-216).

Tendencije decentralizacije u Jugoslaviji prikazane su u cjelini „Kosovo jako republika?“ („Kosovo kao republika?“), a kontekst krize razlaza je objašnjen u poglavlju „Demonstrace roku 1968“ („Demonstracije 1968.“), kada je društvo reagiralo na promjenu naziva autonomije. Značajne promjene u povijesti Kosova opisuje cjelina „Ústavní změny ve prospěch posilování autonomie“ („Ustavne promjene u svrhu jačanja autonomnosti“), naročito poglavlje „Confederativní ústava“ („Ustav konfederacije“) koje ocrta nastanak takozvanog konfederalnog ustava iz 1974. godine. Navedeni ustav bio je rezultat političkih kretanja 1967.-1971. godine, što je rezultiralo

jačanjem autonomije regija. Kosovo je postalo autonomna pokrajina te je iz naziva izbačeno Metohija (*Socijalistička Autonomna Pokrajina Kosovo*). Istaknuo bih autorov objektivni stav u potpoglavlju „Kosovski kult“ (Kosovski mit) prema srpskom mitu o Kosovu, koji je bio izrazito ispolitiziran u ranim 1980-im godinama. Sljedeće cjeline opisuju događaje koji su uslijedili nakon smrti Josipa Broza Tita 4. svibnja 1980. godine. Gotovo odmah nakon Titove smrti započeli su pokušaji revizije kosovskog pitanja. Ti procesi navedeni su u „Mi jsme Albánci, ne Jugoslávci - demonstrace 1981.“ („Mi smo Albanci, a ne Jugoslaveni – demonstracije 1981.“)

U kontekstu nastupa srpskog nacionalizma, naročito prema problemu Kosova, osvrnuo bih se na poglavlje „Memorandum SANU“ („Memorandum Srpske akademije znanosti i umjetnosti – SANU“) i „Nikdo vás nesmí bít“ („Niko ne sme da vas bije...“). Memorandum SANU³ predstavlja ključ preokreta u srpskoj povijesti, ne iz državno-pravnih, već ideoloških razloga. Važan dio memoranduma bio je zauzimanje SANU-a za položaj Srba koji su živjeli na Kosovu, u Hrvatskoj i Vojvodini. Kasnije poglavlje referira se na događaj koji je pomogao predsjedniku CK SK Srbije Slobodanu Miloševiću da preuzme političku vlast u Srbiji – njegov govor u Kosovom polju od 24. travnja 1987. Na zanimljiv način autor interpretira Miloševiću poznatu rečenicu: „Niko ne sme da vas bije“, kasnije izvađenu iz konteksta pokušaja borbe za prava kosovskih Srba. Autor jasno ističe pogrešnu interpretaciju i viđenje cijelog govora u Kosovskom polju kao početak srpskog nacionalizma u političkom vodstvu Srbije (ova izjava bila je dijelom Haške optužnice). Cjelina „Nová platforma o Kosovu“ („Novo zasjedanje o Kosovu“), „VIII. Zasedání ÚV SKS“ („Osma sjednica Centralnog komiteta saveza

³ Srpska akademija znanosti i umjetnosti, Knez Mihajlova 35, 11001 Beograd, (011) 2027-200, sasadir@sanu.ac.rs, Dostupno na: <http://www.sanu.ac.rs/Ž>.

komunista Srbije“), „Antibyrokratická revoluce“ („Antibirokratska revolucija“) te „Zánik svazu komunistu Jugoslávie“ („Kraj Saveza komunistu Jugoslavije“) govore o pokušajima rješenja Kosovskog pitanja do 1990. godine u kontekstu usvajanja Ustava Republike Kosovo od članova raspuštenog parlamenta 7. rujna te iste godine. Poglavlje „Stínová Republika“ („Republika u sjeni“) prikazuje tijek predsjedničkih izbora u kojima je kao simbol mirnog otpora izabran Ibrahim Rugova.

Knjiga sadrži neophodne bilješke, listu skraćenica, epilog, zaključak, sažetak na engleskom jeziku, popis izvora i literature te registar imena. Blagi nedostatak sinteze

je nepostojanje slikovnih materijala koji bi kosovsku regiju i političke događaje podrobnije prikazali te čitatelju omogućili da osjeti atmosferu i uđe u problematiku. Kad u obzir uzmemo činjenicu da je riječ o znanstvenoj monografiji, ovaj sitan propust možemo zanemariti. Knjigu *Jugoslavija - Srbija - Kosovo. Kosovsko pitanje u 20. stoljeću* možemo smatrati važnim historiografskim djelom češke i slovačke te srednjoeuropske provenijencije. Monografiju preporučam svakom studentu kojega zanima povijest Kosova, kao što je i mene zanimala prije nekoliko godina. Uvjeren sam kako će ova knjiga biti od velike koristi svakom istraživaču Kosova.

Maroš Melichárek

S engleskog preveo Radoslav Zaričić